

ЄДНІСТЬ КОНКУРЕНЦІЇ І ПАРТНЕРСТВА В ПОЛІТИЧНОМУ ЖИТТІ І ПОЛІТИЧНІЙ КУЛЬТУРІ СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Александрова О.С. (м. Запоріжжя)

Анотація

В статті дається аналіз проблем єдності конкуренції і партнерства в політичному житті і політичній культурі сучасного українського суспільства; методологія аналізу даної проблеми; специфіка їх єдності і боротьби; детермінація політичної культури особливостями політичного життя.

Ключові слова

КОНКУРЕНЦІЯ, ПАРТНЕРСТВО, ПОЛІТИЧНА КУЛЬТУРА, ПОЛІТИЧНЕ ЖИТТЯ, ЕНТРОПІЙНІСТЬ, ДЕМОКРАТИЗАЦІЯ, МАНІПУЛЮВАННЯ СВІДОМІСТЮ

Вступ

Україна сьогодні знаходиться “в зоні небезпечних для нашої суверенності геополітичних протистоянь” [6,27]. Невизначеність глобальної стратегії розвитку українського суспільства приводить до постійних змін внутрішньої і зовнішньої політики разом із змінами керівного апарата держави.

Сучасний політичний простір в Україні на основі принципу плюралізму репрезентує широке коло інтересів різних суб'єктів соціуму, які знаходяться як у відносинах партнерства, так і у конфліктній взаємодії. Конкуренція в політичній сфері в сучасному її виді породжує чимало негативних тенденцій, які проявляються у виникненні рухів екстремістського типу, для яких характерні нетерпимість до супротивників, прагнення збільшити кількість своїх прихильників силовими методами.

Трансформація від колишнього авторитаризму СРСР до демократії в сучасному її вигляді значно пожвавлює ентропійність українських соціально-політичних процесів. В умовах демократії влада і населення перебувають у стані латентного конфлікту: з одного боку, як зазначають дослідники, декларуються демократичні цінності, з іншого існує недовіра населення до влади, домінують аполітичність, заглибленість у повсякденні проблеми. Період трансформації суспільства пов'язаний із чисельними загрозами його соціально-політичній стабільності. Особливо “загострює становище властива нашій державі відсутність традицій державності, відповідальності членів громадянського суспільства, правових методів вирішення конфліктів” [38,59] на ґрунті недосконалої політичної конкуренції й недосконалої практики сучасного політичного партнерства. Специфіка проявів феноменів конкуренції і партнерства в українській політичній сфері визначає тенденції подальшого її розвитку й особливості політичної культури, яка обумовлюється вказаними вище соціально-економічними і політичними процесами.

Ступінь розробки проблеми:

Дослідженням специфіки й тенденцій українського політичного життя і аналізом політичної культури в українському суспільстві займаються наступні вчені: Бебик В.М., Головатий М.Ф., Ребало В.А. [2], Вовк В. [3; 4], Гайворонюк Н. [5], Головаха Є.І. [7; 8], Дем'яненко В. [10], Звіркоvsька В. [12], Козак В. [14], Левченко О. [16], Лісовий В. [18], Макаренко Є. [19], Макеєв С.О., Оксамитна С.М. [20], Матусевич В. [21], Молчанов М. [22], Нагорна Л.П. [23], Паніна Л. [24], Пахомов Ю.Н. [25], Поліщук І. [26], Полохало В. [27], Процьків М. [29], Рудакевич О. [31; 32], Рябов С.Г. [33], Тихонович В.О. [37], та інші. В цілому зауважимо, що не дивлячись на чисельність досліджень політичної сфери й політичної культури українського суспільства, з поля зору дослідників випала проблема взаємодії, взаємозалежності, взаємообумовленості, комплементарності й протиріччя конкуренції й партнерства в сучасному політичному житті. Таким чином, вказані тенденції а також відсутність комплексних досліджень специфіки прояву єдності конкуренції й партнерства в сучасному політичному житті визначають актуальність заявленої проблеми.

Мета статті: Проаналізувати феномени конкуренції і партнерства в сучасному українському політичному житті і політичній культурі, визначити специфіку їх єдності і боротьби. Так як політична культура детермінується особливостями політичного життя, мета статті потребує вирішення наступних **завдань:**

- визначити актори політичних відносин, що найбільшим чином впливають на сучасні політичні процеси й проаналізувати особливості конкуренції і партнерства серед них;

- виділити фактори, що в найбільшій мірі впливають на особливості політичної конкуренції і політичного партнерства в українському суспільстві;

- проаналізувати специфіку й тенденції розвитку української політичної культури, виходячи з особливостей єдності і боротьби конкуренції і партнерства в ній.

Методологія дослідження. У роботі використовуються наступні підходи: 1) Діалектичний. Конкуренція і партнерство розглядаються як протилежності. При застосуванні діалектичного методу слід виходити з наступних вихідних позицій: 1) існування протилежностей у деякому відношенні припускає одна іншу («єдність протилежностей»); 2) в іншому відношенні виключають одна іншу («несумісність»); 3) кожна з протилежностей в якомусь смислі має ознаки іншої («взаємоперетворення»); 4) система з таким протилежностями в її структурі завжди стабільна і стаціонарна [40, 174].

2) Інституціональний підхід. Конкуренція сприяє такому розподілу життєвих благ і ресурсів (які отримують найсильніші), завдяки якому суспільство розвивається силами найбільш

пристосованих до життя індивідів. Партнерство виступає засобом поєднання зусиль для протистояння зовнішнім загрозам. Партнерство збільшує силу і вплив сумісно спожитих ресурсів. Отже, з позицій інституціонального підходу, конкуренція і партнерство (в інших значеннях кооперація, координація) є двома основними інститутами економічних систем, на яких ґрунтуються політичні відносини і двома основними способами взаємодії суб'єктів соціально-економічних і політичних відносин [13].

Відносно *визначення головних акторів політичних відносин*, які найбільшим чином впливають на сучасні політичні процеси і на відповідну політичну культуру слід, перш за все, звернути увагу на діяльність фінансово-промислових груп.

Третя хвиля демократизації захопила переважно країни з нерозвиненою політичною культурою, для яких характерне широке маніпулювання свідомістю громадян на фоні олігархізації сучасної політики.

Слід зауважити, що порівняно з іншими політико-економічними угрупованнями, фінансово-промислові групи (ФПГ) - відносно новий тип актора суспільно-політичного життя в країні, однак досить агресивний і конкурентоспроможний. Поряд із корпоративними групами, успадкованими із пізньої радянської політичної практики - галузевими лобі та регіональними політико-адміністративними "кланами", - ФПГ складають основний реєстр політико-економічних утворень, які формують основні системні контури української політики. В цілому роль та значення ФПГ останнім часом стрімко зростає [34, 33], вносячи елемент невизначеності у політичне життя.

Політико-економічна група - один із головних акторів суспільно-політичного процесу в сучасній Україні, для якого характерний міцний симбіоз політичних, економічних та адміністративних потуг. Деякі аналітики вважали, що українським ФПГ буде важко вижити в період "після Кучми" саме тому, що вони є породженням створеною ним системи стосунків між владою та великим капіталом.

Однак роль і вплив ФПГ, на політичні процеси та основні конфігурації політичної системи значно зросли після виборів до Верховної Ради у 2002 році [36,79].

Після "Помаранчевої революції", що відбулась 8 грудня 2004 р., була прийнята реформа виборчої системи, яка передбачала перехід на повністю пропорційну виборчу систему, і збільшення терміну повноважень Верховної Ради до п'яти років, а також право формувати парламентом уряду. Як свідчить історичний досвід, "події, які подібні до "Помаранчевої революції" не дають нової еліти та мало впливають на відношення існуючих елітних групувань до власного народу"[15,70]. Під виглядом демократизації фактично відбувається цементування кланового характеру української політики. Переважно "тіньовий

характер існування регіональних груп ускладнює можливості розвитку суспільних процесів” [17,46].

Ще в середині 90-х років ХХ ст. деякими українськими вченими зазначалось, що логіка суспільного розвитку тодішньої України веде (в разі, якщо не буде знайдено ніяких нейтралізуючих заходів) до структурування особливої української форми багатоскладового суспільства: через регіональний партикуляризм до такої собі «клаптикової» України. Враховуючи наявність окреслених вище тенденцій, було сформульовано декілька ймовірних сценаріїв розвитку:

- консервування «кланової демократії»: це або більш-менш постійне, але хитке домінування однієї групи, або конкуренція з перемінним успіхом двох (перш за все, донецької та дніпропетровської), максимум - трьох, груп. Такий варіант був найбільш ймовірний, хоча дуже малобажаний;

- поглинання: одна група стверджує своє домінування, розчиняючи інші. Це був також малобажаний варіант, бо мав великий конфліктогенний потенціал;

- федералізація: кожна група залишається при своїх інтересах в регіоні і поважає рішення центру. У разі реалізації такого сценарію, найперший прецедент, що вимальовувався - своєрідна “феодална роздрібненість”;

- введення консоціативної демократії: всі або найвпливовіші групи домовляються, як жити, а потім постійно консультуються і всі рішення приймають за повної згоди сторін. Остання умова змушувала говорити про утопічність цієї моделі в Україні;

- структурна трансформація політики і соціуму: відбуваються економічні реформи, суспільство структурується навколо впливового середнього класу, утверджуються інститути громадянського суспільства, активність самоорганізованих груп інтересів громадян руйнує корпоративну цілісність регіональних груп; формуються спільні для усього суспільства цінності; національна українська ідентичність перемагає регіональну; фактори багатоскладовості перестають бути помітні [17,47].

На сьогодні спостерігаються певні тенденції, які свідчать про наявність надійних шансів на виживання ФПГ, принаймні в коротко - та середньостроковій перспективі:

- структуротворчий вплив великих фінансово-промислових угруповань на політику та суспільне життя перетворюється на стійкий фактор, що впливає на розвиток країни;

- позиції основних ФПГ у владі, політиці, економіці і, дедалі більше, у суспільстві роблять їх все менш залежними від конкретної персони глави держави;

- логіка розвитку ФПГ дає підстави для пошуків сталих корпоративних форм взаємодії між офіційною владою та групами великого бізнесу.

Політичні реформи, що проводяться сьогодні в Україні не здатні привнести серйозних змін у базові засади існуючого нині симбіозу між ФПГ і політичним режимом. Зокрема, вони не пропонують жодних кроків, що реагували б на олігархічні тенденції в українській політиці та суспільстві.

Резервів початкового накопичення для організації тривалого внутрішнього розвитку та співпраці із собі подібними утвореннями основним групам нині вже вистачає. Недалекий у часі досвід дає вдосталь підстав для розуміння, що одноосібне домінування однієї ФПГ перспектива невиправдано ризикована.

Олігархізація української політики фактично означає приведення у відповідність політичних процесів із тенденціями та реаліями, притаманними іншим сферам суспільства. Інакше кажучи, олігархія в політиці “проростає” з ієрархічної структури соціуму і є своєрідною формою його самоорганізації. Зрозуміло, що за таких обставин реальний демократичний розвиток України та її інтеграція в ЄС серйозно ускладнюються.

В період трансформації українського суспільства в найбільшій мірі *на особливості політичної конкуренції і партнерства впливають наступні фактори*: втрата державою можливості ефективно управляти економічними процесами, розвиток тіньової економіки, корупція, зростання авторитету неформальних структур влади та впливу їх ідеології, низький рівень соціального контролю та ін. За підрахунками експертів, з 60-х до кінця 80-х років ХХ ст. тіньовий сектор економіки колишнього СРСР збільшився в 30 разів і складав більше 20% національного доходу. Реформування соціально-економічних відносин в колишніх соціалістичних країнах привело лише до зміни структури, форм і методів тіньової економічної діяльності [28,115].

Ідея “перебудови” (як і наступних “радикальних ринкових реформ”) замість очікуваних результатів приводить до розпаду адміністративної системи держави, а разом з тим - і розпаду організованого суспільства з її системами комунікацій, організаційно-технічним та матеріальним забезпеченням життєдіяльності населення на всьому пострадянському просторі. Саме це відбувалось і в Україні в 1992-1993 рр., наслідки чого остаточно не ліквідовані й досі.

Пострадянський характер приватизації так оцінюється політичними аналітиками: еволюційна трансформація політичної влади у новий тип власності через нелегітимне, тіньове привласнення й розподіл тотально-одержавленої, так званої загальнонародної власності її фактичним розпорядником – комуністичною партійною

бюрократією. У цьому сенсі можна констатувати “виникнення нового співвідношення політики й економіки, а саме: пряме й безпосереднє перетворення привласненої власності на політичну та державну владу і навпаки” [39,308].

Радянська система в загальному контексті розвитку тоталітаризму надала апарату, перш за все партійному й державному, гіпертрофовані повноваження. Його сила була досить значною унаслідок суцільного одержавлення економіки й інших суспільних сфер, повсюдного насадження закритості і репресивних принципів, обмеження безпосередньої демократії формальним декларуванням і бюрократичними тенетами. У той же час “корумпованість чиновництва значною мірою стримувалася за допомогою різноманітного контролю, “підгодівлю” апарату, особливо номенклатури, побутовими пільгами, а також страхом втратити останні, що означало зниження на декілька порядків нижнього рівня життя і можливостей” [28,121].

Незалежна Україна отримала всі ці негативні явища і тенденції. І в той же час, в умовах переходу від тоталітарної до демократичної системи, орієнтованої на ринкову економіку, з'явилися нові умови для розширення корупції.

Зростає авторитет неформальних структур влади, а вплив їх “ідеології” на маси поширюється. По суті, “йдеться про одержавлення, тобто захоплення кримінальними структурами статусу і функцій державних органів влади й управління” [28,114]. Найбільш небезпечною є тенденція до переходу економічної злочинності в нову якість: криміналізацію всієї економічної системи держави і суспільних відносин, а також перехоплення корумпованими структурами державної ініціативи щодо контролю над найбільш прибутковими і життєво важливими галузями економіки.

За даними офіційної статистики в Україні, у небанківському обігу, знаходилося приблизно 40% всієї грошової маси України, величезна кількість тінювих товарно-грошових операцій здійснюється в Україні з використанням валюти інших держав, в першу чергу доларів США та євро готівкою.

Деякі фахівці говорять, що в тінювий сектор залучене практично все населення України - завдяки позабанківському обігу готівки, вуличній і базарній торгівлі, прихованому безробіттю, “дикій” приватизації, ухиленню від сплати податків, корупції тощо.

У великій мірі зростання “тінювої економіки” пов'язане з об'єктивною реакцією підприємств і населення на втрату державою її можливостей ефективно управляти економічним процесом, з необхідністю компенсувати неофіційною індивідуальною діяльністю обвальне падіння соціального захисту. Тінюва економіка розбещує суспільство. Нові ринкові відносини ототожнюються в суспільній свідомості з протиправною діяльністю, що формує психологічний опір реформам.

Також слід відмітити, що державне втручання завжди присутнє в нормальній ринковій економіці. Розглянемо деякі важелі, які використовуються державними органами: зміна форм власності, державні замовлення, встановлення і збір податків і т.ін. Чим більше таких важелів, тим більшою мірою їх застосування закрите від різних форм контролю. Контролю заважає також корупція, яка завжди процвітає при тоталітарних режимах, яким властиві тотальне втручання в економіку, свавілля, закритість і непідконтрольність влади. У диктаторських суспільствах корупція також завжди процвітала.

Часто корупція проникає у вищі ешелони влади під час виборів через незаконне фінансування виборчих кампаній. У результаті - політики, які перемагають на виборах, члени їх команд, що "одержують в нагороду високі посади, виявляються "під ковпаком" у тих, хто фінансував виборчі кампанії"[28,125]. До того ж в Україні учасників виборних кампаній підштовхують до фінансових махінацій занадто занижені межі фондів на проведення кампаній.

На жаль, корумпованість законодавчих органів в Україні стала звичним явищем. В результаті в нашій країні загальнодержавне виборне законодавство і, до останнього часу, законодавство на інших рівнях, стимулювало використання депутатських мандатів як засіб ухилення від судової відповідальності.

Як показує світовий досвід, країни, які знаходяться в критичній фазі перехідного періоду, володіють ослабленим імунітетом по відношенню до корупції. Постійно розростаючись, остання здійснює руйнівний вплив на все суспільство. Корупція перешкоджає переходу до фази економічного зростання: поширюється тіньова економіка, різко знижується ефективність використання бюджетних коштів. Втрачається керованість і економіки, і державного апарату. Корупція сприяє перерозподілу засобів на користь вузьких кланових груп за рахунок найбільш вразливих верств населення. Як наслідок – зростання соціальної напруженості. У сфері політики корупція знижує політичну конкуренцію, приводить до розчарування громадян в цінностях демократії. В умовах корумпованого суспільства в очах населення різко падає рівень легітимності державної влади, а з іншого боку, посилюється вплив на економічну і політичну сфери життя сублегальних владних структур.

Як відзначали деякі аналітики в 2001 році, на той період Україна ще не стала олігархічною державою, в ній поки конкурують декілька могутніх регіональних кланів які роз'єднані. Історія боротьби між ними обтяжена таким брудом, що консолідація в ім'я загального безпечного існування навряд на даному етапі можлива [28,133]. Однак спостерігалась одна загрозна тенденція. Розповсюдження кланами компромату один на одного за допомогою засобів масової інформації

може мати найпоганіші й непрогнозовані наслідки, наприклад, крах вражаючих чиновницьких кар'єр; прояв "ефекту бумерангу", коли жертвою стає той, хто перший почав боротьбу; врешті-решт - падіння уряду. Все це може настільки налякати економічні клани та їх представників у владі, що призведе до загальної консолідації в ім'я самозбереження [28,133].

Вище вказані тенденції приводять до того, що пересічні громадяни – виборці в більшості своїй сильно розчаровані владою. Величезний внесок в це вносить переконання в її тотальній корумпованості. З другого боку, сама влада, стурбована таким відношенням до неї, але вимушена підтримувати своє існування через вибори, вимушена думати про поліпшення свого іміджу на фоні впливу на неї регіональних кланів і ФПГ.

Проаналізуємо специфіку й тенденції розвитку української політичної культури, виходячи з особливостей єдності і боротьби конкуренції і партнерства в економічній і суспільно-політичній сферах.

Політична культура цілком залежить від стану економіки, діяльності політичних і державних інституцій.

Трансформація політичного життя приводить до зміни політичної культури. Після оголошення незалежності України, відбувається більш активне включення громадян у сферу політичного життя суспільства. На політичну культуру населення також впливають наступні чинники, зокрема: 1) менталітет населення, який визначається культурною спадщиною або релігією; 2) рівень економічного розвитку країни, що залежно від розвиненості ринкових відносин і приватного сектора визначає потребу в більшому або меншому державному втручанні; 3) ступінь відвертості економіки; 4) рівень технологічного розвитку, який визначається наявністю або відсутністю природних монополій, а також необхідністю в регулюванні деяких нових видів діяльності (наприклад, фінансових ринків, зв'язку, транспорту); 5) і, нарешті, якість апарату державного управління (якість визначає межі ефективного втручання урядів в економіку) [35,53].

На думку Є.І. Головахи, послідовність включення громадян у сферу політичного життя суспільства відбувається наступним чином: підвищується інтерес до політики; відбувається активація організаційної суспільно-політичної діяльності; підвищується політична ефективність (оцінка суб'єктом своєї здатності впливати на політичні події та рішення); уточнюються політичні орієнтації (підтримка певного політичного напрямку і відповідних політичних організацій); змінюється ставлення до держави й перспектив її розвитку у внутрішньо-політичному і міжнародному аспектах [7,95-96].

Для аналізу сучасного українського суспільства і політичної культури в ньому можна використати методологію дослідження американського вченого Д.Елазара. Спираючись на дві концепції американського політичного устрою, згідно яких він інтерпретується

або як ринок, на якому суб'єкти і групи діють відповідно до своїх егоїстичних інтересів, або як співдружність громадян, котрі об'єднують свої зусилля задля впровадження через систему державного управління моральних принципів, які поділяються усіма, Д.Елазар доходить висновку про існування трьох політичних субкультур. Перша - індивідуалістська, характеризується ринковим типом відносин уряду і громадян, обмеженням функцій держави, заохоченням приватної ініціативи, виконанням зобов'язань, до яких не належать турботи про створення "доброго суспільства". Друга - моралістська - виявляється в спрямованості політичної діяльності на пошуки "доброго суспільства", на досягнення спільного інтересу; держава при цьому виступає інструментом сприяння загальному добру. Третя - традиціоналістська, визначається амбівалентним ставленням до ринку в поєднанні з патерналістською та елітаристською концепціями співдружності, ідеалізацією ієрархічного суспільства, де влада зосереджена в руках еліти, яка демонструє антибюрократичні й антиетатистські настрої, а роль партій і політична участь громадян незначна. Із синтезу "цих субкультур саме й складається, на думку Д. Елазара, американська політична культура" [42, 259-264].

У ринково-орієнтованих демократіях Заходу, де зародилася більшість сучасних економічних теорій, вважається, що нормативна роль держави має в своїй основі політичний процес, в якому немає інших цілей (або потреб) окрім цілей індивідуальних громадян або виборців. Суспільний інтерес тим самим виявляється лише сумою інтересів окремих громадян або виборців. Саме це пояснює, чому більшість дослідників вбачає нерозривний зв'язок між ринковою економікою і демократією. У ринковій економіці індивідууми голосують доларами точно так, як і в демократичному процесі вони використовують свої голоси для досягнення якихось політичних цілей. Держава не може мати цілей, відмінних від цілей своїх громадян. Можливе й альтернативне розуміння держави, наприклад, органічна або тоталітарна держава (за Гегелем), існуюча незалежно від громадян, що живуть в ній, і переслідують власні цілі. Така ідея, проте, "не могла користуватися популярністю, особливо серед західних економістів" [35,52].

На думку Г. Алмонда і С. Верби, політичну культуру народу України, як колишньої складової СРСР, можна визначити в термінах "як переважно "підданську": з елементами достатньо впливової "провінціалістської" складової масової політичної свідомості і поведінки" [41,95]. Однак зараз, на ґрунті «переважно підданської політичної культури» народжується нова політична культура, яка більш орієнтована на західні демократичні стандарти.

Отже, західні демократичні стандарти передбачають, як зазначалось вище, синтез трьох політичних субкультур:

індивідуалістської, моралістської і традиціоналістської, при домінуванні індивідуалістської субкультури, в основі якої знаходяться ринкові відносини. Додатковими до індивідуалістської субкультури на Заході є моралістська і традиціоналістська.

Реалії українського сьогодення свідчать про дещо інший розвиток політичної культури на ґрунті специфіки економічного і політичного розвитку. Згадаємо, що конкуренція і партнерство (координація, кооперація) є двома основними способами взаємодії суб'єктів господарювання, суб'єктів суспільно-політичних відносин. Економічна історія країн Заходу свідчить про те, що взаємодія інститутів конкуренції і партнерства в суспільно-економічному і політичному житті відбувалась при домінуванні конкуренції, яка є підґрунтям західних ринково-орієнтованих демократій. Економічна історія України, як складової колишнього СРСР свідчить про домінування інституту кооперації (координації, партнерства) в ній. Розвиток демократії в Україні відбувається на ґрунті позитивних і негативних явищ і тенденцій, що дістались їй у спадок від СРСР. Виходячи з цього, політична культура сучасного українського суспільства має свої особливості. Зупинимось на них детальніше.

З'ясовуючи сутність політичної культури, оцінюючи її конкретний стан, слід брати не лише ставлення громадян до акторів політичного життя, прагнення і вміння подолати суперника, а ще й цінування і дотримання принципів соціальності, диференційованої солідарності [11, 6].

Виглядає продуктивним визначити українську політичну культуру в термінах [11, 6-7]:

- 1) самоідентифікації;
- 2) свідомого ставлення особистості до інших людей і суспільних груп (солідарність/ворожнеча, взаємодія/протидія, індиферентність);
- 3) ставлення до чинного порядку, ладу та його норм, в рамках яких існують індивіди й групи, взаємодіють між собою та з владою.

Рівень самоідентифікації яка включає в себе усвідомлення індивідом самого себе як суб'єкта суспільного життя, громади, до якої він належить, відчуття й цінування власних прав, свобод, відповідальності в українському суспільстві ще досить низький. Ставлення особистостей до інших суспільних груп можна визначити термінами ворожнечі та індиферентності, а ставлення до чинної влади як недовірливе. Такі тенденції простежуються на ґрунті зміцнення позицій регіональних кланів і ФПГ.

У площині взаємодії суб'єктів між собою, ставлення до інших виокремлюють параметри [11, 7-8]:

- 1) солідарної кооперації;
- 2) толерантного співіснування;
- 3) конфронтації й антагонізму.

Конкуренція і партнерство – це дві природні риси людини, які притаманні їй від народження. Взаємодія суб'єктів політики відбувається на ґрунті єдності конкуренції і партнерства в політичному житті. Взаємодія конкуренції і партнерства не виключає один одного, а відбувається на основі принципу комплементарності. Гармонічне поєднання конкуренції і партнерства з урахуванням суспільно-економічних і політичних особливостей призводить до його оптимального розвитку. Оптимальна взаємодія конкуренції і партнерства можлива за умов позитивних факторів зовнішнього впливу: державного регулювання, існування розвинутого громадянського суспільства, можливістю здійснення соціального контролю та ін. За умов негативних факторів зовнішнього впливу (про що говорилось вище) специфіка взаємодії конкуренції і партнерства призводить або до крайнього ступеня конфронтації та антагонізму, або до такого типу кооперації, коли зусилля слабких суб'єктів поєднані, однак протистояти негативному впливу зовнішнього середовища та інших груп неможливо.

У ставленні до суспільного порядку як до системи умов і регламентів, слід розрізняти [11, 7-8]:

1) культуру сприйняття їх як таких умов життєдіяльності, що є відповідними інтересам людей, їхнім уявленням про справедливість;

2) культуру пасивного/активного заперечення чинного ладу, ставлення до створюваних ним умов життєдіяльності як до нав'язаних зовні, примусових.

У першому випадку ставлення до порядку характеризується його привласненням, люди готові брати на себе частку відповідальності за дотримання порядку. У другому випадку – відчуженням, люди перекладають відповідальність на «уповноважені органи», знімають з себе відповідальність і можуть робити виклик правлячому режимові.

Протилежними, але взаємопов'язаними між собою, такими, що перебувають у дуальній опозиції і, разом з тим, взаємно передбачають одна іншу є власне політична (партійнополітична, групова, політизована) культура або *культура політичності* (політичної участі, партійної боротьби, *partisan activity*) та громадянська культура або *культура громадянськості* (громадянської участі, *public participation*) [11, 7-8]. Зупинимось на їх характеристиках.

Культура політичності є вираженням стосунків людей і суспільних верств між собою як контрагентів, зіткнення властивих їм партикулярних інтересів, відбиття корпоративних, партійних настроїв, групових уподобань, ідеологічної упередженості. Така культура є наслідком і чинником розшарованості суспільства, протистояння, конфронтації й конкуренції груп між собою. Вона породжується

Єдність конкуренції і партнерства в політичному житті і політичній культурі сучасного українського суспільства

претензією прибічників якоїсь однієї на її доконечну правдивість і загальне визнання усіма як єдино правильної, прагненням людей пріоритетно здійснювати свої окремі інтереси, змагатися з опонентами за власне домінування, за переважний вплив на владу, за гегемонію. Заради такого домінування носії культури політичності апелюють до державної влади або намагаються її здобути, щоб використати як знаряддя у боротьбі за своє, засіб впливу на супротивника, а її захоплення розглядають як остаточну перемогу над ним.

Культура політичності характеризується класовою, груповою, ідеологізованою, догматичною свідомістю, безкомпромісним співіснуванням ідеологем. Це форма політичної культури. Як відзначають дослідники, її слід сприймати не як мету, а як засіб встановлення і дотримання державницьких цінностей – певного порядку й стабільності [11, 8].

Культура громадянськості, громадянської участі виражає ставлення людей до наявного порядку як спільних умов існування, загальних для всіх «правил гри», критично лояльне сприйняття інституцій держави й настанов влади. Така культура передбачає знання й визнання громадянами суспільних норм і законів, готовність їх дотримуватися, усвідомлення власних прав і здатність ставати на їх захист (навіть якщо доводиться їх відстоювати від зазіхань державної влади), здатність відповідати за використання своїх прав і свобод, готовність і вміння вимагати від держави виконання її функцій, освіченість людей у питаннях влаштування держави, наявної політичної системи, головних конституційних і законодавчих регламентів та процедур політичного (зокрема, виборчого) процесу. На відміну від культури політичності як культури боротьби, культура громадянськості є культурою спільного існування, здійснення загальних справ на принципах справедливості, стабільності, цілісності соціальної системи.

«Основною функцією «громадянської культури» є виховання в широких верствах громадськості почуття причетності до політичної системи» [1, 116]. Громадянськість формується і є наслідком тривалого виховного впливу, громадянської соціалізації особистості.

Обидва різновиди політичної культури є самоцінними, взаємно передбачають один одного [11, 9]. Сукупно вони складають політичну культуру українського суспільства.

На останнє погодимось з В.Пугачовим, який вважає, що легітимність влади ґрунтується на політичній культурі населення і означає відповідність її устрою ціннісним уявленням громадян [30, 96].

Висновки:

1. Щодо головних акторів сучасного українського політичного життя зазначимо наступне: 1) можна говорити про перспективи життєстійкості ФПГ - партнерство всередині ФПГ робить їх найбільш

здатними до зовнішньої конкуренції одна з іншою. Перспективи життєстійкості ФПГ сьогодні визначаються здатністю групи швидко здійснити внутрішню модернізацію своїх стратегій, що має стати головним резервом подальшої конкурентної боротьби. 2) В сучасному політичному житті в більшій мірі спостерігається не конкуренція між ФПГ, а партнерство між ними. В такому випадку оптимальна взаємодія конкуренції і партнерства в суспільно-політичному розвитку країни, за умов відсутності інших суб'єктів політичних процесів, що можуть скласти конкуренцію і протистояти силі та впливу ФПГ, майже неможлива. Вказаний тип партнерства, як домінуючий, може привести до домінування однієї ФПГ, що негативним чином відобразиться на специфіці суспільно-економічного і політичного становища в українському соціумі і на розвитку відповідної політичної культури.

2. В найбільшій мірі на особливості політичної конкуренції і партнерства впливають такі фактори: втрата державою можливості ефективно управляти економічними процесами, розвиток тіньової економіки, корупція, зростання авторитету неформальних структур влади та впливу їх ідеології, низький рівень соціального контролю і, як наслідок, зростання соціальної напруженості.

На фоні впливу цих факторів ринкові відносини в суспільній свідомості ототожнюються з протиправною діяльністю, що формує психологічний опір реформам. Зазначені фактори, а особливо корупція, знижують політичну конкуренцію, приводять до розчарування громадян в цінностях демократії. В умовах корумпованого суспільства в очах населення різко падає рівень легітимності державної влади, а з іншого боку, посилюється вплив на економічну і політичну сфери життя сублегальних владних структур.

3. Взаємодія суб'єктів політики відбувається на ґрунті єдності конкуренції і партнерства в політичному житті. Взаємодія конкуренції і партнерства відбувається на основі принципу комплементарності. Оптимальна взаємодія конкуренції і партнерства можлива за умов позитивних факторів зовнішнього впливу: державного регулювання, існування розвинутого громадянського суспільства, можливістю здійснення соціального контролю та ін. За умов негативних факторів зовнішнього впливу специфіка взаємодії конкуренції і партнерства призводить або до крайнього ступеня конфронтації та антагонізму, або до такого типу кооперації, коли зусилля слабких суб'єктів поєднані, однак протистояти негативному впливу зовнішнього середовища та інших груп неможливо. Гармонічне поєднання конкуренції і партнерства з урахуванням суспільно-економічних і політичних особливостей суспільства призводить до його оптимального розвитку.

Конкуренція є підґрунтям культури політичності, партнерство є основою культури громадянськості. І культура політичності і культура

громадянськості в їх єдності притаманні сучасній українській політичній культурі. Вони сукупно складають політичну культуру українського суспільства. Слід зауважити, що розвиток ринкових відносин, панування так званого «дикого капіталізму» обумовили домінування культури політичності в українському суспільстві над культурою громадянськості з відповідними політичними почуттями населення. За таких умов по-новому осмислюється вислів Гебріела Алмонда про те, що «стан політичних почуттів в країні, судячи з усього, є найважливішою перевіркою легітимності її політичної системи».

Перспективи подальших наукових досліджень:

Подальшого, більш ґрунтовного дослідження потребують фактори зовнішнього і внутрішнього впливу на специфіку конкурентної і партнерської взаємодії в політичній сфері суспільства. Більш глибокий аналіз певної пропорції культури політичності і громадянськості, їх співвідношення між собою дозволить надати якісно нову характеристику того чи іншого типу політичної культури суспільства.

Джерела

1. Алексеева Т. Власть и легитимность (Эволюция немарксистских подходов в современной английской политической философии) // Власть. Философско-политические аспекты. – М.: Ин-т философии РАН, 1989. – С. 116.
2. Бебик В.М., Головатий М.Ф., Ребкало В.А. Політична культура сучасної молоді. – К.: А.Л.Д., 1996. – 112 с.
3. Вовк В. Монологізм свідомості та політичне мовлення // Політична думка. – 1995. - № 2-3. – С. 21-26.
4. Вовк В. Социокультурные факторы формирования массовых умонастроений в Украине // Політична думка. - 1998. - № 1. – С. 40-51.
5. Гайворонюк Н. Культура в політиці: реалії та перспективи // Генеза. – 1994. - № 2. – С. 239-241.
6. Гальчинський А. Глобальні трансформації: уроки для України // Політика і час. – 2005. - № 8. – С. 18-28.
7. Головаха Е.И. Трансформирующееся общество. К.: Наукова думка, – 1996. – 207 с.
8. Головаха Е.И., Панина Н.В. Социальное безумие. История, теория и современная практика. – К., 1994. – 169 с.
9. Головаха Є., Панина Н., Пахомов Ю., Чурілов Н., Буров І. Політична культура населення України. – К.: Наукова думка, 1993.
10. Дем'яненко В. Ментальні Характеристики політичної свідомості українців // Людина і політика. – 2001. - № 1. – С. 94-99.
11. Жадан І., Кисельов С., Кисельова О., Рябов С. Політична культура та проблеми громадянської освіти в Україні. Аналітичний звіт. – К.: Тандем, 2004. – 80 с.

12. Звіркоvsька В. Парламентська культура в Україні: чинники, рівень // Людина і політика. – 2001. - № 4. – С. 115-127.
13. Кирдина С.Г. X- и У-экономики: Институциональный анализ / С.Г. Кирдина; Ин-т экономики. – М.: Наука, 2004. – 256 с.
14. Козак В. Форми політичної участі громадян у державотворчих процесах // Розбудова держави. – 1998. - № 1\2. – С. 62-70.
15. Кынев А.В. Эффекты «Майдана»: политическая система Украины после кризиса 2004 г. // Полис. – 2005. - № 1. – С. 63-71.
16. Левченко О. Масова політична свідомість перехідної доби: українські реалії та перспективи // Нова політика. – 1999. № 6.
17. Лісничук О. “Кланова демократія” в Україні: привид чи реальність? // Розбудова держави. – 1997. - № 11. - С. 43-47.
18. Лісовий В. Поняття політичної культури і сучасний стан політичної культури в Україні // Розбудова держави. – 1993. - № 3. – С. 52-57.
19. Макаренко Є., Коваль О. Специфіка поняття «політична культура суспільства»// Нова політика. - 1997. - № 6.
20. Makeєв С.О., Оксамитна С.М. Громадянська компетентність населення України // Українське суспільство: моніторинг - 2000р. Інформаційно-аналітичні матеріали. – К.: Ін-т соціології НАН України, 2000.
21. Матусевич В. Політична культура: теоретико-методологічні проблеми // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 1998. - № 4. – С. 124-134.
22. Молчанов М. Політична культура України: радянська чи пострадянська? // Сучасність. – 1995. - № 10. – С. 59-69.
23. Нагорна Л.П. Політична культура українського народу: історична ретроспектива і сучасні реалії. – К.: Стилоc, 1998.
24. Паніна Л. Готовність населення до соціального протесту // Політологічні читання. - 1992. - № 2. – С. 28-38.
25. Пахомов Ю.Н. Особенности развития политической культуры Украины // Политическая культура населения Украины. Результаты социологических исследований / Е.И. Головаха, Н.В. Панина, Ю.Н. Пахомов и др. – К.: Наукова думка, 1993. – С. 124-134.
26. Поліщук І. Політичні знання та політичні інтереси громадян // людина і політика. – 2001. - № 4. – С. 87-96.
27. Полохало В. «Середній» українець – соціальна основа негромадянського суспільства // Політична думка. - № 4. – 1999. – С. 30-32.
28. Привалов Ю., Сапелкин Ю. Теневая экономика и коррупция в Украине // Общество и экономика. - № 9. - 2001.- С. 113-137.
29. Процьків М. Від особистої культури до політичного майбутнього // Сучасність. – 2000. - № 3. – С. 80-89.

30. Пугачев В.П., Соловьев А.И. Введение в политологию. – М.: Аспект Пресс, 1995. – С. 96.
31. Рудакевич О. Ментальність і політична культура української нації // Розбудова держави. – 1995. - № 1. – С. 26-30.
32. Рудакевич О. Політична культура України: Руйнація і шляхи відродження // Розбудова держави. - 1995. - № 1. – С. 15-20.
33. Рябов С.Г. Політична культура: теоретичні й практичні аспекти // Практична філософія. - 2001. - № 3. – С. 115-125.
34. Сушко О., Лісничук О. Українські фінансово-промислові групи в політико-економічних процесах. Аналітичний огляд // Економічний часопис-XXI. - 2003. - № 6. - С. 33-37.
35. Танци В. Роль государства в экономике: эволюция концепций // Мировая экономика и международные отношения. – 1998. - № 10.- С. 51-63.
36. Телешун С. Про діяльність фінансово-промислових груп та їх вплив на політичну систему України // Україна: кам'янистий шлях до демократи: 36 статей. К.: Заповіт, 2002. - С. 79.
37. Тихонович В.О. Проблема соціальної солідарності в кризовому суспільстві // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 1999. - № 2. – С. 54-69.
38. Ткачук В. Моделювання в системі методів аналізу політичних процесів // Людина і політика. – 2004. - № 2. - С. 58-61.
39. Українська державність у ХХ ст.: історико-політичний аналіз. – К.: Політ. думка, 1996. – 448 с.
40. Цофнас А.Ю. Гносеологія: Навчальний посібник. - К.: Алерта, 2005. – 232 с. Рос. мовою.
41. Almond G. Verba S. The Civile Culture: Political attitudes and democracy in five nations. – Princeton, 1963. – 350 p.
42. Elazar D. I. Cities of the Praire. – N.Y., 1970.- 321 p.

Стаття надійшла 31.08.2006 р.